

АНОТАЦІЯ

Харківська А. І. Розвиток комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2021.

Дисертація присвячена проблемам розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури.

На основі аналізу науково-педагогічної, методичної та спеціальної літератури виявлено проблеми розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури, а саме: необхідність розробки нових освітніх програм магістратури, відповідно до оновленої нормативно-правової бази; незначний інтерес до оновлення комунікативних знань, підвищення рівня комунікативної грамотності, здійснення рефлексії розвитку власної комунікативної культури; недостатня розвиненість здатності змінювати та контролювати особистісну комунікативну поведінку залежно від ситуації спілкування з суб'єктами освітнього процесу; помітне зниження мотивації вихователів закладів дошкільної освіти до розвитку комунікативної культури; необхідність забезпечення всебічного гармонійного розвитку дітей дошкільного віку, що неможливе без розвиненої комунікативної культури вихователя; відсутність методик вимірювання рівня розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури тощо.

Визначено базові поняття дослідження «комунікативна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти» – це сукупність особистісних комунікативних якостей і вмінь, що характеризуються

наявністю відповідних здібностей, системою знань основ як рідної, так й іноземних мов, вікових та індивідуально-психологічних особливостей розвитку дошкільника, норм, правил і принципів комунікативної культури, прийнятих у соціумі, нормативів комунікативної поведінки в дитячому та педагогічному мультикультурних колективах для успішної взаємодії та взаєморозуміння з різними категоріями дітей дошкільного віку, батьками дітей, колегами, адміністрацією, партнерами закладу дошкільної освіти, органами управління та самоврядування за допомогою вербальних та невербальних засобів комунікації; «розвиток комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури» – це усвідомлений ціленаправлений процес позитивних змін рівня оволодіння загальними та спеціальними компетентностями, що підпорядкований меті їх професійної підготовки та характеризується взаємозалежністю компонентів структури комунікативної культури (комунікативно-рефлексивна спрямованість, комунікативна грамотність, етика спілкування, крос-культурна взаємодія, комунікативна та організаційна готовність), результатом якого є усвідомлення майбутніми фахівцями важливості та розуміння необхідності здійснення даного процесу для забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітей дошкільного віку щодо здобуття якісної освіти за допомогою вербальних та невербальних засобів комунікації; постійне оновлення комунікативних знань та здатності їх застосовувати на практиці; удосконалення крос-культурної взаємодії та здійснення рефлексії.

Визначено критерії та показники розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури: мотиваційно-рефлексивний (усвідомлення майбутніми вихователями важливості розвитку комунікативної культури в умовах магістратури для їх майбутньої професійної діяльності та прагнення до її удосконалення; розуміння необхідності розвитку комунікативної культури як мотивації досягнення успіху; здатність здійснювати рефлексію власного професійно-

особистісного саморозвитку та комунікативної діяльності), когнітивно-практичний (рівень володіння комунікативними знаннями; рівень комунікативної грамотності; здатність практично застосовувати набуті комунікативні знання), інтерактивно-особистісний (здатність ефективно здійснювати крос-культурну взаємодію в освітньому середовищі, керуючись принципами толерантної комунікації, професійної етики; здатність змінювати та контролювати власну комунікативну поведінку залежно від ситуації спілкування зі співрозмовником; здатність встановлювати ділові й особистісні стосунки з суб'єктами освітнього процесу та колегами інших закладів освіти і партнерами освітньої установи) та рівні.

Теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель системи розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури, яка складається з методологічно-змістового (мета, зміст, завдання, методологічні підходи, принципи, функції), організаційно-комунікативного (об'єкт, суб'єкти, компоненти структури комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури, методи, форми та засоби її розвитку) й оцінювально-результативного (критерії, показники, рівні розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури, діагностичний інструментарій вимірювання даного рівня та очікуваний результат) модулів.

За результатами формувального етапу експерименту здійснено оцінювання ефективності розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури – у респондентів експериментальної групи зафіксовано підвищення результатів усіх критеріїв та їх показників. Респонденти контрольної групи також показали покращені результати, але лише в межах 15–20 %.

У респондентів експериментальної групи зафіксовано підвищення результатів: за мотиваційно-рефлексивним – показниками «усвідомлення майбутніми вихователями важливості розвитку комунікативної культури

в умовах магістратури для їх майбутньої професійної діяльності та прагнення до її удосконалення» (із 63,2 % до 93,5 %), «розуміння необхідності розвитку комунікативної культури як мотивації досягнення успіху» (із 65,1 % до 95,1 %), «здатність здійснювати рефлексію власного професійно-особистісного саморозвитку та комунікативної діяльності» (із 63,7 % до 94 %); за когнітивно-практичним критерієм – «рівень володіння комунікативними знаннями» (із 63% до 94 %), «рівень комунікативної грамотності» (із 68,1% до 96 %), «здатність практично застосовувати набуті комунікативні знання» (із 83,3 % до 96,9 %); за інтерактивно-особистісним критерієм – «здатність ефективно здійснювати крос-культурну взаємодію в освітньому середовищі, керуючись принципами толерантної комунікації, професійної етики» (із 66 % до 94,3 %), «здатність змінювати та контролювати власну комунікативну поведінку залежно від ситуації спілкування зі співрозмовником» (із 62 % до 94 %), «здатність встановлювати ділові й особистісні стосунки з суб'єктами освітнього процесу, колегами інших закладів освіти та партнерами освітньої установи» (із 65,4 % до 95,7%).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше: теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено структурно-функціональну модель системи розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури, яка складається з трьох взаємопов'язаних модулів: методологічно-змістового, організаційно-комунікативного, оцінювально-результативного; визначено критерії (мотиваційно-рефлексивний, когнітивно-практичний, інтерактивно-особистісний) й показники розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури та базові поняття дослідження «комунікативна культура майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти», «розвиток комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури»;

уточнено: педагогічні принципи (науковості, гуманізації, неперервності, наступності та послідовності, варіативності, системності та цілісності, координації, активності, єдності загальної та комунікативної культури, комунікативного партнерства, співпраці та діалогічності, рефлексивності комунікативної діяльності) та функції (інформативно-гносеологічна, мотиваційно-комунікативна, діяльнісно-рефлексивна) шляхом їх деталізації до розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури; структуру комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури;

набули подальшого розвитку форми й методи розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури, розвиток полягає у неперервному інтегративному процесі розширення й осучаснення комунікативної культури майбутніх фахівців.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці й упровадженні в освітній процес структурно-функціональної моделі системи розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. Організовано впровадження в освітній процес спецкурсу «Розвиток комунікативної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти», тренінгу «Розвиток комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти», регіональної науково-практичної конференції «Теоретичні та методичні засади розвитку особистісної культури дитини», мовно-літературного квесту «Подорож у країну Комунікативної культури», факультативу «Мотивація, саморозвиток та рефлексія комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО», круглих столів за темами: «Сучасна парадигма дошкільної освіти», «Сучасні методики розвитку мовлення дітей», «Особливості розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів», майстер-класу

«Комунікативна культура вихователя-екскурсовода», виховательської студії «Невербальні засоби комунікації – жести, рухи та міміка» тощо.

Результатами дослідження можна послуговуватись у практиці навчально-методичної діяльності кафедр, факультетів закладів вищої педагогічної освіти, при написанні методичної літератури щодо розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури.

Ключові слова: комунікативна культура, майбутні вихователі, заклади дошкільної освіти, розвиток, структурно-функціональна модель системи, критерії розвитку, показники розвитку.

SUMMARY

Kharkivska A. I. Developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program. – Manuscript. Copyright.

Thesis for the degree of PHD by field of study 01 Education/Pedagogics by program subject area 015 Professional education (by subject specialization). – Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, 2021.

The thesis deals with the issues of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program.

After analyzing scientific and pedagogical, methodological and special literature, the issues of developing communication culture of future teachers of preschool educational establishments in Master's Degree program are identified, namely: the need to develop new educational Master's Degree programs in accordance with the legal updates; little interest in updating communicative knowledge, increasing the level of communication literacy, reflecting on the development of communication culture; insufficient development of the ability to change and control personal communication behavior depending on the situation

of interaction with the subjects of the educational process; a marked decrease in motivation of the teachers of preschool educational establishments to develop a communication culture; the need to ensure the comprehensive harmonious development of preschoolers, which is impossible without the developed communication culture of the teacher; the lack of methods for measuring the level of developing communication culture of future teachers of preschool education establishments in Master's Degree program, etc.

The basic concepts of the thesis «communication culture of the future teachers of preschool education establishments» are defined as a set of personal communicative qualities and skills, characterized by the availability of appropriate abilities, a system of knowledge of both native and foreign languages, age and individual-psychological peculiarities of preschooler development, provisions, rules and principles of communication culture adopted in the society, norms of communicative behavior at children and pedagogical multicultural teams for successful cooperation and mutual understanding with different categories of preschoolers, their parents, colleagues, administration, partners of preschool education establishments, governing bodies and self-government organizations through verbal and non-verbal means of communication;

«Development of communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program» is a deliberate purposeful process of positive changes in the set of personal communicative qualities and skills, which is subordinate to the purpose of their professional training and characterized by the interdependence of the communication culture components (communicative-reflexive orientation, communication literacy, communication ethics, cross-cultural interaction, communication and organizational qualifications), with the results of understanding the importance and the need for this process to ensure the constitutional rights and state guarantees for preschoolers concerning getting quality education using verbal and non-verbal communication; constant update of communicative knowledge and ability to put it into practice; improving cross-cultural interaction and reflection.

The criteria and indicators of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program are determined: motivational-reflexive (future preschool teachers' awareness of the importance of developing communication culture of preschool education establishments in Master's Degree program for future professional activity and striving for its improvement; understanding the need to develop communication culture as motivation to achieve success; the ability to reflect on one's professional and personal self-development and communication activity); cognitive-practical (the level of communication skills; level of communication literacy; the ability to practically apply the acquired communicative knowledge), interactive-personal (the ability to effectively carry out cross-cultural interaction in the educational environment based on the principles of tolerant communication, professional ethics, the ability to change and control own communication behavior depending on the communication situation, the ability to establish business and personal relations with the subjects of the educational process and colleagues from other educational establishments and educational partners) and levels.

The structural-functional model of the system of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program is theoretically explained. It consists of the following modules: methodological-content (purpose, content, tasks, methodological approaches, principles, functions), organizational-communicative (object, subjects, components of the structure of the communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program, methods, forms and means of its development) and evaluation-effective (criteria, indicators, levels of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program, diagnostic tools for measuring the level and the expected result).

According to the results of the forming stage of the experiment, the effectiveness of the developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program was evaluated.

The respondents of the experimental group had an increase in all the criteria and their indicators. The respondents of the control group also had better results, however only within the range of 15–20 %.

The respondents of the experimental group had an increase in the results according to the motivational-reflective indicators of «future preschool teachers' awareness of the importance of developing communication culture of preschool education establishments in Master's Degree program for future professional activity and striving for its improvement» (from 63,2 % to 93,5 %), «understanding the need to develop communication culture as motivation to achieve success» (from 65,1 % to 95,1 %), «the ability to reflect on one's professional and personal self-development and communication activity» (from 63,7 % to 94 %); the cognitive-practical criterion – «the level of communication skills» (from 63 % to 94 %), «the level of communication literacy» (from 68,1 % to 96 %), «the ability to practically apply the acquired communicative knowledge» (from 83,3 % to 96,9 %); the interactive-personal criterion – «the ability to carry out cross-cultural interaction in the educational environment based on the principles of tolerant communication, professional ethics» (from 66 % to 94,3 %), «the ability to change and control own communication behavior depending on the communication situation» (from 62 % to 94 %), «the ability to establish business and personal relations with the subjects of the educational process and colleagues from other educational establishments and educational partners» (from 65,4 % to 95,7 %).

Scientific novelty of the research:

- *for the first time* the structural-functional model of the system of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program was theoretically substantiated, developed and experimentally tested. It consists of the following modules: methodological-content, organizational-communicative, and evaluation-effective.

The criteria (motivational-reflexive, cognitive-practical, interactive-personal) and indicators of developing communication culture of future preschool

teachers in Master's Degree program, as well as basic concepts of the research «communication culture of future teachers at preschool education establishments», «developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program» were defined;

- ***the following were specified:*** pedagogical principles (scientific nature, humanization, continuity, persistence, and consistency, variability, systemacy and integrity, coordination, activity, unity of common and communication culture, communication partnership, cooperation and dialogue, reflexivity of communication activity), and functions (informative-gnoseologic, motivation-communicative, activity-reflexive) through detailing them for developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program; the structure of communication culture of future preschool teachers in Master's Degree program;

- ***the following were further developed:*** forms and methods of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program.

The practical significance of the thesis is in developing and implementing the structural-functional model of the system of developing communication culture of future teachers at preschool education establishments in Master's Degree program in the educational process. The following was introduced in the educational process: the special course «Developing communication culture of future teachers at preschool education establishments», the workshops «Developing communication culture of future teachers at preschool education establishments», the regional scientific-practical conference «Theoretical and methodological foundations of developing personal culture of the child», the language-literature quest «The Journey to the Land of Communication Culture», the optional course «Motivation, Self-Development and Reflection of the Communication Culture of Future Preschool Teachers», the roundtables on topics: «The modern paradigm of preschool education», «Modern methods of developing speech of children», «Features of developing communication culture of future preschool teachers», the training class

«Communication culture of the teacher-guide», the educational studio «Non-verbal means of communication – gestures, movements, mimics, etc.

The results of the research can be used in the practice of teaching-methodical activities of the departments, faculties of higher pedagogical education establishments, to write methodological literature on the development of communication culture of future preschool teachers in Master's Degree program.

Key words: communication culture, future preschool teachers, preschool education establishments, development, the structural-functional model of the system, development criteria, development indicators.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Харківська А. І. Формування особистості вихователя дітей дошкільного віку – джерело розвитку особистості дитини. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон: Гельветика, 2017. № 10 (50). С. 569–572.

2. Харківська А. І. Дефініції понять «комунікативна культура майбутніх вихователів дошкільної освіти в умовах магістратури». *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА, 2018. Вип. 61. С. 145–154.

3. Харківська А. І. Проблеми розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Теорія і методика професійної освіти: електронне наукове фахове вид.* 2018. Вип. 15. URL: <https://ivetscienceto.wixsite.com/tmpo/kopiya-14-2018> (дата звернення: 08.11.2018).

4. Kharkivska A. Methodological approaches to development the future educator's communicative culture of preschool education in the conditions of magistracy. *Danish Scientific Journal*. Denmark, 2019. № 28. Vol. 2. pp. 15–17.

5. Kharkivska A. Application of interactive learning methods in the process of communicative culture development of future educators of preschool education institutions in master's degree course. *News of science and education*. 2019. № 5 (66). P. 69–74.

6. Харківська А. І. Методологічні підходи до розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2019. № 21. С. 88–91.

7. Харківська А. І. Критеріальний апарат розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Науковий журнал «Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського»*. Кременчук, 2020. Випуск 2/2020 (121). С. 11–16.

8. Харківська А. І. Впровадження структурно-функціональної моделі системи розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*, 2020. Випуск 22, Том 3. С. 116–119.

9. Харківська А. І. Дослідження результативності впровадження моделі системи розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків: УПА, 2020. Випуск 66. С. 106–114.

10. Kharkivska A. Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education / O. Molchaniuk, O. Babakina, K. Dmytrenko, A. Kharkivska, O. Kapustina. *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Volume 7. Issue 14. P. 2461–2470. INDEXED IN Scopus (ISSN:1742-6588E-ISSN:1742-6596).

11. Харківська А. І. Підготовка вихователів закладів дошкільної освіти від минулого до сьогодення: монографія / І. В. Апрелева, А. І. Чаговець, Х. А. Шапаренко, А. І. Харківська, В. В. Яценко ; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2018. 375 с.

12. Харківська А. І. Підготовка майбутніх фахівців до навчання елементів грамоти дошкільного віку: навч. посібник / укладачі: Т. М. Воронцова, Ю. В. Сирова, А. І. Харківська; Комунальний заклад

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2018. 230 с.

13. Харківська А. І. Розвиток комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти: навч. посібник. Харків, 2020. 441 с.

Опубліковані праці апробаційного характеру

14. Харківська А. І. Професійна підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку на засадах дитиноцентристського підходу як актуальна педагогічна проблема. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.(м. Харків, 22 листопада 2017 р.) Харків: КЗ «ХГПА» ХОР, 2017. С. 303–306.

15. Харківська А. І. Дитиноцентристський підхід як основа педагогічного проектування під час професійної підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 7-8 грудня 2017 р.). Суми: ФОП Цьома, 2017. Ч.1. С. 83–85.

16. Харківська А. І. Розвиток особистості майбутнього вихователя в контексті новітніх технологій навчання. *Актуальні питання освіти і науки*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10-11 листопада 2017 р.). Харків: ХОГОКЗ, 2017. С. 24.

17. Kharkivska A. Professional training of future teachers of preschool educational institutions from the position of human-centered and child-centered approaches. *Modern scientific knowledge: Proceedings of XII International scientific conference* (Morrisville, November 24, 2017). Morrisville: Lulu Press, 2017.P. 138–140.

18. Харківська А. І. Особливості розвитку комунікативної культури вихователів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження*: зб. матеріалів

III Міжн. наук. конф. Української асоціації дослідників освіти (м. Київ, 21 червня 2019 р.). Київ, 2019. С. 179–181.

19. Харківська А. І. Комунікативна грамотність як основа розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 листопада 2019 р.). Київ: Педагогічна думка, 2019. С. 116–117.

20. Харківська А. І. Системний підхід дослідження розвитку комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах магістратури. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 27-28 березня 2020 р.). Львів, 2020. Ч. 2. С. 100–102.

21. Харківська А. І. Толерантність як важлива професійна якість майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Управління навчально-виховним процесом нової української школи в контексті реформи впровадження інклюзивної освіти в Україні*: матеріали всеукр. форум молодих науковців (м. Полтава, 16-17 квітня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 301–303.

22. Харківська А. І. Міжкультурна комунікація як необхідна складова комунікативної культури вихователя закладу дошкільної освіти в умовах полікультурного світу. *Мова та культура у просторі новітніх технологій: проблеми сучасної комунікації*: матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 16 квітня 2020 р.). Київ; Талком, 2020. С. 103–105.

23. Харківська А. І. Наступність між дошкільною та початковою ланками освіти як перспектива мовленнєвого розвитку дітей. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти*: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський 16-17 квітня 2020 р.). Кам'янець-Подільський, 2020. С. 243–245.

24. Kharkivska A. I. System simulation of the development of communication culture of future kindergarten teachers of preschool educational institutions in the magistracy conditions. *Теоретичні та практичні аспекти*

розвитку науки та освіти: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15-16 вересня 2020 р.). Львів, 2020. С. 32–34.